

FILIPS II

Precies 60 jaar geleden schreef Pierre Kluyskens onderstaand artikeltje.

In de loop van de voorgaande week werd in het Museum voor Sierkunst een tentoonstelling geopend gewijd aan de Opstand van de Nederlanden tegen Filips II. Keurig ingericht en voorgesteld biedt dit ensemble ons een duidelijk en klaar panoramisch zicht op de bijzonderste gebeurtenissen welke de tweede helft van de XVIe eeuw in onze gewesten kenmerkten: afbeeldingen en tekst verschaffen de nodige uitleg, terwijl anderzijds een paar historische documenten uit die periode zelve afkomstig, de bezoekers in de gewenste stemming brengen.

Wij hebben nochtans gedacht dat het onze lezers nuttig zou kunnen zijn een korte samenvatting te geven van de omstandigheden en feiten welke tot een dergelijke toestand van zaken hebben geleid en daarom zullen wij samen nog even vlug wat men doorgaans de verborgene oorzaken en de aanleiding van die opstand noemt, overlopen.

Niets is gevaarlijker en meer gewaagd in de politiek, als het maken van gevolgtrekkingen uit louter oppervlakkige gegevens of uiterlijke gebeurtenissen. Wie aldus de politieke toestand had overschouwd op het ogenblik dat de acht en twintigjarige vorst Filips II de Spaanse troon beklom, had er wellicht uit afgeleid dat geen enkele regering ooit, in onze gewesten althans, in gunstiger voorwaarden werd aangevangen.

Karel V had inderdaad het erfdeel van zijn zoon voorbereid en verzorgd als voor de zoetsappigste “Fils à papa”.

Door het Verdrag van Augsburg, de Pragmatische Sanctie, de erkenning van

Filips door de Provinciën in 1549 en door allerlei daden, had hij alles in het werk gesteld opdat de nieuwe regering vlot van stapel zou lopen. Op buitenlands gebied was de toestand allerzuiverst: de oorlogen met Frankrijk waren achter de rug en bijna vergeten, het Duitse Rijk in handen van Filips' oom Ferdinand van Oostenrijk scheen een sterke bondgenoot, het wispelturige Engeland was door het huwelijk van Filips met Maria Tudor vriendschappelijke betrekkingen gaan aanknopen, en in onze gewesten scheen de vereniging der XVII Provinciën een gebeurtenis welke het gezag van de nieuwe vorst in hand moest werken.

De wijze Keizer Karel die ondanks al wat men hem verwijten mag, een vorst is geweest die ons volk heeft begrepen, had zelfs de jonge Filips er toe aangezet Granvelle als eerste-minister te behouden en alle ambtenaren in onze streken in dienst te laten.

Aldus beschouwd scheen de regering van Filips II de voortzetting te moeten wezen van deze van Karel V en moest door de oppervlakkige toeschouwer noch oorlog of opstand gevreesd worden, want zelfs de beteugeling van de Hervormde leer scheen niet harder te moeten worden doorgevoerd, daar Filips II enkel een vroeger Plakkaat van zijn vader terug had laten afkondigen.

En pas nochtans had de nieuwe vorst het bewind in handen, of er ontstond zekere gisting in de gemoederen, een misnoegdheid bij adel, geestelijkheid en volk, een kentering welke enkel psychologisch uit te leggen viel en welke aan de basis liggen zou van de verdere verwickelingen en de latere opstand tegen de monarch.

De mensen zagen al dadelijk in dat Filips een Spanjaard was, een vreemdeling, die, ofschoon hij schijnbaar de politiek van zijn vader voorzette, ze slechts met tegenzin volgde en als een kat op een muis op de eerste de beste gelegenheid loerde om zijn eigen zienswijze op te dringen.

Keizer Karel had ons volk, ondanks het somwijlen streng en brutaal optreden van de koning, steeds als een nationale vorst aangezien: Was hij niet in Gent geboren, en had hij zijn opvoeding niet grotendeels in onze gewesten ontvangen? En zoals men van een eigen kind meer verdraagt en opzettelijk de ogen en oren sluit wanneer het iets verkeerd doet, zo ook verdroeg ons volk de handelingen van de vorst, welke niet immer met zijn eigen wensen overeenstemden.

Maar met zijn gezond verstand en zijn ingeboren wantrouwen had het volk ook ingezien dat die jonge Filips met zijn hovaardig voorkomen, die vorst die zich te Brussel in zijn paleis enkel met Spaanse edellieden opsloot, de Raad van State niet eens samenriep en alles wat uit ons standpunt nationaal was, slechts met tegenzin aanvaardde, een vreemdeling, ja zelfs een vijand was, en

dat hij onze streken niet als zijn rijk maar als een bezetting aanzag, een basis welke hem dienstig zou kunnen zijn in geval van buitenlandse verwickelingen en die men intussen onder de knie houden moest.

Die mening, die redenering, zouden de omstandigheden helaas maar al te vroeg bewaarheden. Het begon met de beteugeling der ketterij: een wet op zich zelve betekent niet veel, alles hangt af van de manier waarop men ze interpreteert. Het plakkaat van Keizer Karel in 1550 was streng, doch werd nogal elastisch toegepast. Filips, het plakkaat hernemend, liet het met de grootste strengheid toepassen en haalde zich aldus reeds een gedeelte van de bevolking op de hals, doch ook dit feit zou de opstand geenszins doen losbarsten.

De eerste kloof, de eerste wrijvingen tussen Filips II en onze gewesten, deden zich voor naar aanleiding van een gebeurtenis welke, op zich zelve beschouwd, misschien van minder belang was, omdat zij in bijna alle regeringen wordt aangetroffen, de financiële kwestie namelijk, maar die nu duidelijk de twee onverzoenbare tendenzen aan het licht bracht: enerzijds het Spaans absolutisme van de vorst en anderzijds de onafhankelijkheidszucht onzer gewesten, in wie de Boergondische vrijheids- en eenheidsdroom ver van uitgestorven was.

Ondanks alle optimistische voorspellingen was de oorlog immers opnieuw tussen Spanje en Frankrijk losgebarsten en Filips II zag zich genoodzaakt, gezien de uiterst slechte financiële toestand, de geldelijke steun onzer gewesten in te roepen, steun welke eerst door de Staten-Generaal werd geweigerd, maar nadien door de gewesten werd toegestaan omdat zij zich aldus, Brabant, inzonderheid meester voelden van de toestand en in ruil van hun geldelijke bijdrage, allerlei eisen aan de vorst stelden, die hun onafhankelijkheid tegenover Spanje moesten versterken.

Hier ook treedt reeds het verschil van zienswijze tussen Noord en Zuid naar voren: daar waar het Zuiden uitsluitend politieke eisen stelt, raket de het Noorden de godsdienstkwestie opnieuw op. Filips gaf noodgedwongen toe, doch enkele tijd nadien besloot hij naar Spanje terug te keren en het manifest dat hij toen uitgaf, is de eerste veruiterlijking van 's konings karakter en politieke gedragslijn. Het is een juweeltje van politieke veinzerij en mooie beloften waarbij de huidige redevoeringen afgestoken in de UNO maar als flauwe praat voorkomen!

Van al die beloften en beweringen was er geen enkele gemeend, en werd niets trouwens uitgevoerd. De Staten hadden echter heel goed de bedoeling van Filips begrepen en hun antwoord was al even behendig en venijnig, want zij stelden reeds op voorhand de vorst verantwoordelijk voor alle "zwarigheden" die zouden kunnen voorvallen.

Het was dus een publiek geheim geworden: er was iets aan 't gisten, en een klein incident zou voldoende zijn om het vuur aan de lont te zetten.

Een gebaar had alles nog kunnen redden: de terugtrekking der Spaanse troepen die hatelijk geworden waren aan de bevolking, en hare vervanging door Nederlandse eenheden, doch dat wou Filips niet en de monarch der dubbelzinnige maatregelen dacht de gemoederen te stillen door populaire leiders aan het hoofd der troepen te plaatsen en door een valselijke belofte hen binnen een paar maanden terug te trekken. En de koning vertrok naar Spanje: hij had niet ingezien dat alles wat hij gedaan had of had kunnen doen, aan de toestand niets kon veranderen: de zucht naar onafhankelijkheid was te diep in het volk geankerend, en enkel werd nog gewacht op een gebeurtenis welke allen zou verenigen en een leider die de teugels in handen zou nemen.

Onze gewesten werden dus voortaan van uit het verre Spanje bestuurd: want degenen die hier 's konings macht vertegenwoordigden, mochten enkel zijn bevelen uitvoeren.

Jaren zouden echter nog voorbijgaan vooraleer de opstand volledig zou kunnen ingericht worden.

De oprichting der nieuwe bisdommen, die zoals wij het vroeger zagen, de adel en de geestelijkheid misnoegde, het niet-terugroepen der Spaanse troepen en de handelwijze van Granville waren factoren die gretig door de oppositie werden te baat genomen om de gemoederen op te laaien.

De hoge adel zocht, onder impuls van de prins van Oranje, toenadering met het Duitse Rijk, terwijl de vorst met de dag halsstarriger werd in zijn houding tegenover de Hervorming.

Een laatste verwittiging der Edelen aan de koning, welke de toestand wellicht nog had kunnen wijzigen, mocht geen gevolgen hebben, want de wrede Alva zette de vorst aan tot veinzen in afwachting "dat men degenen kon onthalzen die het verdienen".

Toen Granville eindelijk de Nederlanden moest verlaten, dacht de landvoogdes, Margaretha van Parma, dat de oppositie zou verzwakken, doch op het zelfde ogenblik stelde Oranje, Egmont en Hoorn het programma vast van de tegenstand, want zij wisten dat de adel het volk nu volledig in handen had.

Verdraagzaam jegens het Calvinisme, was dit plan misschien wel te radikaal op politiek gebied om volledig en definitief te kunnen doorgevoerd worden.

De leiders waren de mening toegedaan dat Filips, die toch verplicht was geweest Granville terug te roepen, opnieuw zwichten zou en het was dan ook vol hoop dat Egmont in 1565 naar Spanje vertrok om de vorst tot betere gevoelens te brengen, doch hij liet zich paaien met allerlei vleierijen en belof-

ten, maar van veranderingen in de godsdienstpolitiek of in de Raad van State kwam natuurlijk niets in huis.

Integendeel: de houding van de koning verscherpte en misnoegde hij nu niet enkel meer de adel en de geestelijkheid, doch ook het volk, temeer daar door de financiële toestand van het land, de uitwijkingen en de godsdienstige twisten, ook de economische toestand erbarmelijk geworden was.

Alles was nu rijp voor de prins van Oranje, die het ogenblik afwachtte waarop Katholieken en Protestanten, beiden ontevreden, hunne krachten tegen de gemeenschappelijke vijand zouden inspannen.

Intussen had ook het Eedverbond der Edelen een machtige invloed verworven, vooral na het vermaarde Geuzenmaal: van de twee vertegenwoordigde tendenzen, de “Staatsgeuzen” en de “Godsdienstgeuzen” toonde deze laatste zich de sterkste en zo gleed de oppositie van haar nationaal naar het godsdienstig terrein. De katholieke elementen die enkel stredden tegen de uiterste strengheid der Inquisitie en de afschaffing der privilegies onzere gewesten werden overvleugeld door de Calvinisten die het roer volledig in handen namen. De eerste preken worden echter gevolgd van gewapende vergaderingen, de regering verliest elke controle, en op hun beurt moeten, als steeds trouwens in dergelijke gevallen, de “Godsdienstgeuzen”, de leiders zwichten voor een paar dweepers en het gepeupel: de Beeldenstorm, de verschrikkelijke plaag onzere geschiedenis brak los en de opstand die de onafhankelijkheid moest bezorgen ontaardde in plundering, wanorde en roof.

Slechts langzaam werd het gezag de opstand meester, beteugelde de plunderingen en mocht de landvoogdes, die noodgedwongen zekere toegevingen moest doen, een compromis met de leiders sluiten.

Beide partijen trokken al dadelijk de les uit deze eerste opstand; de ene, namelijk dat de Beeldenstorm slechts het werk was geweest van een paar fanatickers, de andere dat een geregelde opstand beter moest voorbereid worden en slechts slagen kon met de hulp van een vreemde mogendheid, en daarom zocht Oranje nu toenadering met het Duitse Rijk.

Wat nadien gebeurde, van 1567 af, wordt breedvoerig verhaald en aanschouwelijk gemaakt in de tentoonstelling die heden aan het Gents publiek toegankelijk is; doch wanneer men er heen trekt, kan het wel nuttig zijn eerst even de oorzaken van die langdurige strijd die tot het einde van de XVIe eeuw zou voortwoeden, terug vluchtig te overschouwen.

Pierre Kluyskens